

## Predstavljamo lule iz fundusa Dubrovačkih muzeja

Nakon priče o duhanu i počecima pušenja, te trgovini duhanom u doba Dubrovačke Republike, donosimo priču o lulama, njihovom obliku, materijalu i izradi, na temelju nalaza koji se čuvaju u zbirkama Arheološkog, Etnografskog i Pomorskog muzeja.

Lule su najčešće glinene, ali mogu biti od drva, kamenine, stive (morska pjena, „Meerschaum“) i rijetko od metala. Za izradbu glinenih lula, glina se više puta ručno pročišćavala i tako pripremljena utiskivala u dvodijelne kalupe s otvorima za umetanje drvenih klinova koji su služili za modeliranje. Reljefna dekoracija se postizala u kalupu i dopunjavala urezivanjem i utiskivanjem (pečatiranjem), s pomoću minijaturnih alatki i pečata. Motivi su geometrijski, biljni i arabesknji.

Drži se da je njihova tehnologija proizvodnje bliža umjetničkoj obradi metala nego keramičkoj proizvodnji. Poslije pečenja u lularskim pećima slijedio je završni premaz. Najljepši je bio od tamnocrvene gline, nazvane „Proljetna ruža“, omiljene na Orjentu. Ležište joj se nalazilo oko jezera Van u istočnoj Turskoj i u Bugarskoj. Slijedilo je drugo pečenje i završno poliranje. Luksuzni primjerci ukrašavali su se zlatnim i srebrenim listićima te apliciranjem zlatne žice.

Lule su tako postajale i umjetnički predmet koji pokazuje ukus i društveni status vlasnika. Austrijsko – mađarski tipovi su crveno ili crno pečeni, rijetko glazirani. Crna boja se postizala izgaranjem piljevine u kojoj su se lule pekle, a nakon hlađenja polirale bi se voskom.

Općenito razlikujemo zapadni oblik lule (Engleska, Nizozemska, Njemačka, Francuska, Skandinavska proizvodnja) te istočni ili mediteranski oblik rasprostranjen duž istočnog i južnog Sredozemlja, sjeverne Afrike, Turske i na Balkanu. Lule iz Dubrovačkih muzeja su mediteranskog oblika, najviše ih je turske proizvodnje, slijede ih austrijsko-mađarski tipovi, dok su rijetke one talijanske i domaće proizvodnje.

Prihvaćeno je da su se prve europske lule počele proizvoditi u Engleskoj oko 1570. Izrađene su od bijele gline s visokim udjelom kaolina, male su čašice i dugog tankog tuljca s plosnatom nožicom ispod čašice, zahvaljujući kojoj su mogle stajati na nekoj plohi. Najčešće im je jedini ukras zaštitni znak radionice, a rjeđe su raskošno ukrašene motivima grbova, orlova ili ruža. Engleski tipovi lula nisu do sada evidentirani u zbirkama Dubrovačkih muzeja.

Lule mediteranskog tipa sastoje se od tri dijela; **čāšice**, turski "lüle", **kamiša** "çubuk" (turcizam čibuk je čest naziv i kod nas), koji je služio za uvlačenje dima i **usnika** "imame". Najviše ovakvih lula ima polukružnu čašicu ili je ona u obliku stiliziranog cvjetnog pupoljka. Kamiš je drvena cijev koja se utiče u otvor tuljca, a izrađivala se od grane aromatičnih voćki - agruma, višnje ili jasmina, koje su mirisom pojačavale zadovoljstvo pušenja. Uobičajena dužina kamiša bila je od jednog do četiri metra, a za luksuzne primjerke bila su potrebna dvojica sluga koje su je nosile, čistile i usput pušile kako bi je držale upaljenom. Usnik se izrađivao od kosti, slonovače, koralja ili mramora.

U Dubrovniku je najviše nađeno turskih lula, počevši od najstarijih iz 17. stoljeća, s čašicama male zapremine budući da je tada duhan bio skup, do onih mlađih iz 18. i 19. stoljeća, veće zapremine i bogato ukrašenih (rebra, stilizirane latice, rozete, cvjetne glavice, „oko paunovog pera“, biserni niz). Mlađi tipovi imaju često radionički pečat ili oznaku majstora, a u 19. stoljeću većina ima spomenutu oznaku obično utisnutu bočno na tuljcu. Najčešće su to minijaturni arapski monogrami u okruglom polju.

#### PRILOG 1. Lule turskog tipa, 17.-19. st.







OPIS: Radionički pečat lula turskog tipa, 19.st.

Austrijsko-mađarske lule su najčešće oko 6 cm visoke, cjevaste ili poligonalne čašice koja može biti glatka i ukrašena. Imaju pečat s reljefnim imenom osnivača radionice koji je urezan u kalupu, a obično i maleni žig bočno. Najpoznatije lularsko središte u Austro-Ugarskoj u 19. st. bio je Schemnitz (danas Banská Štiavnica u Slovačkoj). U Debrecinu je primjerice u 18. st. zabilježeno 138 majstora, a najpoznatija radionica po kvaliteti i umijeću izrade bila je obitelji Hönig. Nekoliko dubrovačkih lula nose pečate kopija Schemnitz tipa s imenima vlasnika.

PRILOG 2. Austrijsko-mađarski tipovi lula s radioničkim pečatima POHLS i Leopold Gross, 19. st.





Zapadni tip lule (Engleska, Nizozemska, Škotska, Francuska) od svijetle, bijele gline zbog visokog postotka kaolina, čašica je mala, tuljac uzan i dug, obično su neukrašene, a jedini ukras im je radionički pečat.

Talijansku produkciju čine lule iz Chioggie, u kojem je taj obrt egzistirao od 17. stoljeća do 1945. godine, a poznato je da su tamo živjeli i radili dubrovački "kalafati". Ono što ove lule razlikuje od drugih mediteranskih tipova su tri vezne rupice za prolaz duhanskog dima. U dolini rijeke Po izrađivale su se i lule na lončarskom kolu, koje su jedine imale komoru za hlađenje dima. Dubrovački nalazi imaju visoku bačvastu čašicu ukrašenu rebrima po sredini i proizvedene su u Chioggia.

### PRILOG 3. Lula tipa Chioggia, 1750.-1850. god.



U Hrvatskoj su Sinjska i Imotska krajina u 19. i do sredine 20. stoljeća bile poznate po izradi glinenih lula “zemljavica”, a najpoznatije mjesto bilo je Zelovo pokraj Sinja, čije su lule u narodu poznate pod imenom “zelovke”. U Gornjim Vinjanima (zaselak Đuzeli) proizvodio se posebni tip lula od kljenova drva, zvane “đuzelače”. Na oblik i dekoraciju ovih lularskih produkcija utjecali su turski, austrijski i talijanski tipovi lula. Imotska krajina je u vrijeme austrijske uprave, ali i dugo poslije, bila najjača pokrajina u Dalmaciji po proizvodnji duhana, a u Imotskom je bila velika otkupna stanica. “Đuzelače” su bile cjenjenije i skuplje jer su se ukrašavale aplikacijama od bakrenog lima te inkrustacijama od tanke žice. Bakrom se oblagala unutrašnjost žarnice, otvor čašice i otvor za kamiš koji je bio drven, a mogao je biti dugačak i do 80 centimetara. Ono što ih čini prepoznatljivima je ukrasna ornamentika

koja pokazuje ukus i umijeće domaćih majstora. To demonstriraju dva cjelovita primjerka iz dubrovačkog Etnografskog muzeja, s geometrijskim motivima i drvom života od simetrično složenih spirala izvedenih duborezom.

PRILOG 4. Lule đuzelače, dr. pol. 19. st.







Za kraj treba naglasiti da je sagorijevanje duhana bio glavni razlog njihovog kratkog uporabnog vijeka. Naime, običan pušač tjedno je odbacivao oko četiri lule.

Viša kustosica Liljana Kovačić